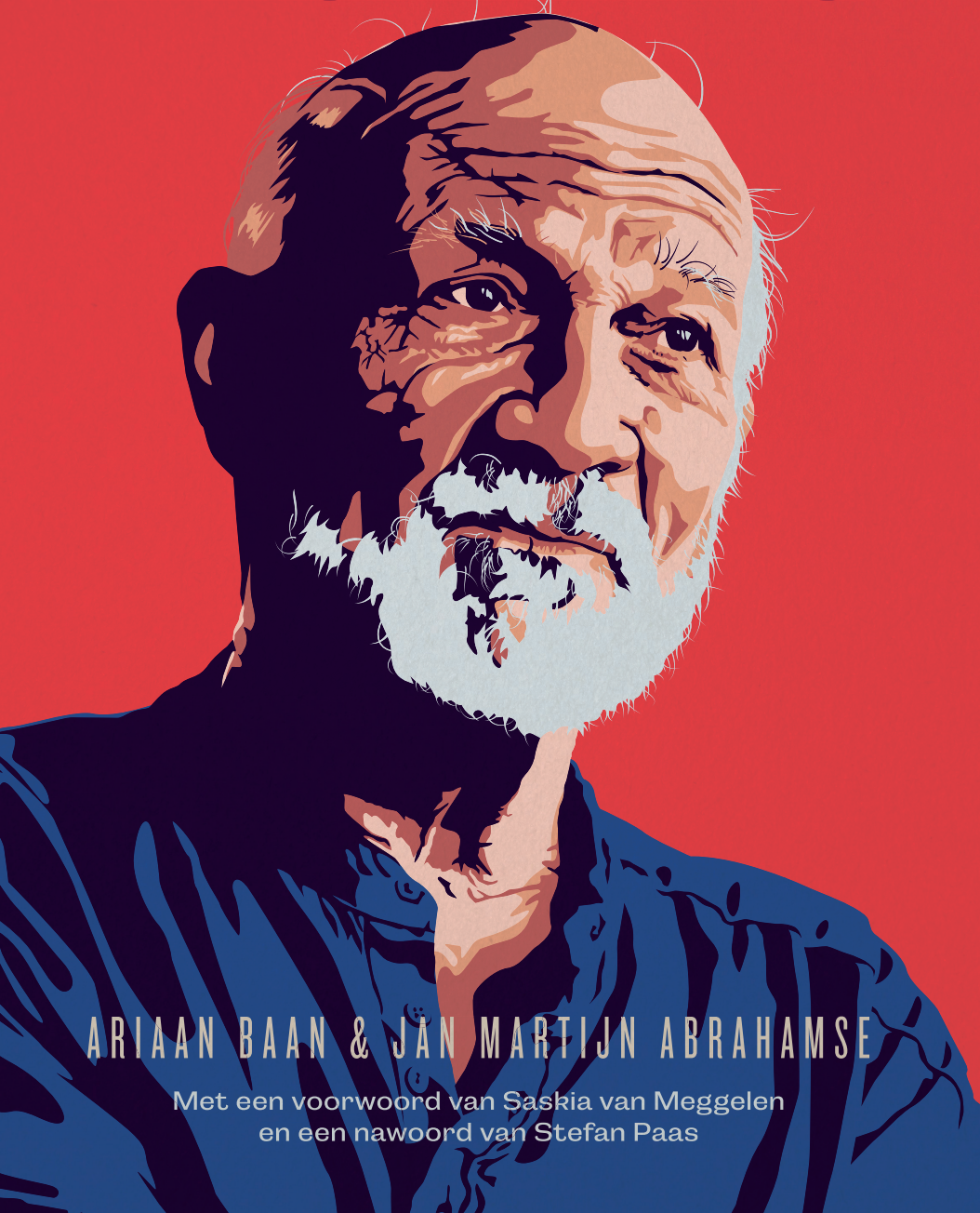

EEN THEOLOGISCHE BIOGRAFIE

STANLEY HAUERWAS

ARIAAN BAAN & JAN MARTIJN ABRAHAMSE

Met een voorwoord van Saskia van Meggelen
en een nawoord van Stefan Paas

HOOFDSTUK 1

Het verhaal van Stanley Hauerwas, mens en theoloog

Een paar dagen na de inauguratie van Donald Trump als 45^e president van de Verenigde Staten, verscheen er een ingezonden essay van Stanley Hauerwas in de *Washington Post*. In deze ‘open brief’ maakt hij een scherpe analyse van wat er op dat moment aan de hand is in de Amerikaanse samenleving. We beginnen dit boek met een citaat uit dit essay omdat het een treffende kennismaking biedt met Hauerwas, zoals we hem in dit boek verder aan je willen voorstellen. Hij theologiseert altijd op het scherpst van de snede, omdat hij ervan overtuigd is dat alleen de God van Israël, die wij kennen door Jezus Christus, onze aanbidding verdient, en dat deze God ons leven wil transformeren.

Veel Amerikanen lijken president Trump te willen verontschuldigen voor zijn gebrek aan religieuze kennis, gevoeligheid of gedrag, maar ik denk dat dat een vergissing is. Trump is nogal vroom en zijn religieuze overtuigingen gaan gevaarlijk diep. Maar zijn vroomheid is geen weerspiegeling van christelijk geloof. Zijn vroomheid is als geen ander gevormd door zijn ideeën over wat Amerika tot een land maakt. Trump riep 20 januari, de dag van zijn inauguratie, uit tot ‘Nationale Dag van Patriottische Devotie’. Patriottische devotie? Christenen zijn toegewijd aan God, niet aan een natie. Trump verdedigde zijn oproep door te wijzen op zijn andere bewering – gedaan in geloof – dat er geen

grotere mensen zijn dan Amerikaanse burgers. Trumps geloof is dus het voor waar houden van en vertrouwen op dingen die we niet kunnen bewijzen.

Volgens Trump is er niets dat het Amerikaanse volk niet kan bereiken, zolang we maar in onszelf en ons land geloven. Maar christenen geloven niet in 'onszelf' of 'ons land'. We geloven in God, maar we doen meer dan in God geloven. Wij aanbidden God. Niemand anders behoort aanbeden te worden.

Christenen hebben een woord om de aanbidding van dat wat niet God is te beschrijven: afgoderij. Afgoderij kan natuurlijk een behoorlijk indrukwekkende vorm van devotie zijn. De enige moeilijkheid is dat afgodendienaars meestal degene vermoorden die hun 'god' in twijfel trekt (CBF).

Hauerwas wijst in zijn essay op de religieuze dimensie van hedendaagse vormen van vaderlandsliefde. Populistische leiders, die zich opwerpen als bevrijders en redders van het gewone volk – zoals ook Trump deed – vragen om geloof en navolging die christenen alleen aan God verschuldigd zijn. De brief kreeg daarom als passende titel mee: 'Christenen laat je niet voor de gek houden, Trump heeft diepe religieuze overtuigingen'. Dat iemand als Trump president kon worden, zal Hauerwas niet verbaasd hebben. Al sinds de tijd van Reagans neoliberalisme waarschuwt hij voor nationalisme dat juist door kerken wordt goedgekeurd. Hij lijkt dus 'een profetische blik' te hebben en misschien is dat de reden dat deze zoon van een metselaar uit Texas zo'n gezaghebbende stem is geworden in het theologische debat in de VS en ook daarbuiten. In deze overweldigende tijd waarin christenen worstelen met de vraag hoe ze 'Jezus als Heer' moeten dienen, wijst Hauerwas op de eenvoud van levens die 'nee' kunnen zeggen tegen valse verlossers.

Gegrepen door Hauerwas

Er zijn de afgelopen jaren een paar werken van Hauerwas in het Nederlands vertaald, maar een Nederlandstalige inleiding op zijn werk ontbreekt nog. Met dit boek willen wij dit hiaat opvullen. We vertellen het verhaal van zijn leven en zijn werk, zodat onze lezers zijn theologische bijdrage beter kunnen begrijpen en waarderen. Voordat we kort ingaan op de relevantie van Hauerwas voor het zelfverstaan van christenen in Nederland, vertellen we eerst iets over hoe wij door hem gegrepen zijn.

Ik (JMA) ontmoette Hauerwas voor het eerst in 2012 toen ik studeerde aan Duke Divinity School in Durham (VS). Natuurlijk kende ik zijn naam en was ik enigszins bekend met zijn denken, maar dat was het dan ook. Totdat ik hem tijdens colleges mee-maakte. Terwijl ik wat kennismakende gesprekken voerde met de studenten om me heen, liep daar ineens een kleine man op sportschoenen, in een versleten spijkerbroek en erg ruim zittend overhemd, de collegezaal binnen. Hij maakte vrolijk contact met de studenten. De eerste woorden, die ik me kan herinneren, zijn voor mij legendarisch en kenmerkend voor zijn reputatie als *'foul-mouthed theologian'*. Hij introduceerde het boek *On the Boundary* van Paul Tillich dat we voor dat college moesten lezen en begon: 'Als je Paul Tillich leest, dan lees je een *arrogant son of a bitch*.' In het politiek-correcte en gevoelige Amerikaanse Zuiden, waar alle contact zeer beleefd en vooral vriendelijk is, gaat zo'n krasse uitspraak als een nagel over een schoolbord. Zijn opmerking was geen loze provocatie, maar een poging om door de schone schijn heen te prikken van een cultuur waar men veel denkt maar weinig zegt. Hauerwas leerde deze taal op de bouwplaats, waar hij als kind zijn vader hielp. In de jaren die volgden heb ik zijn oeuvre verslonden. Meermaals liep er een directe verbinding tussen wat ik las bij Hauerwas en mijn preek van die zondag in de evangelische kerk in Aalsmeer waar ik als predikant mocht werken. Hauerwas hielp mij om visie en taal te ontwikkelen waarmee ik christenen

en niet-christenen kon helpen om te begrijpen waar het in christelijk leven eigenlijk om gaat. In mijn promotieonderzoek over de betekenis van het ambt in een postmoderne context kon ik daarom ook niet om hem heen. Ik ontdekte dat hij meermaals over het ambt geschreven had. Vooral zijn artikel 'Ministry as More Than a Helping Profession' (1989) heb ik als predikant tientallen keren herlezen om mijzelf eraan te herinneren wat ik aan het doen was en waartoe. Hauerwas hielp mij om de urgentie en de eigenaardigheid van het christelijk geloof en de christelijke praxis te verwoorden. Zeker in een pluralistische samenleving als de Nederlandse is het soms zoeken naar een eigen stem, of liever, het eigen verhaal van christenen, een verhaal dat het de moeite waard maakt om vóór te leven. Of zoals Hauerwas het zelf zou zeggen: 'Jezus is Heer en de rest is *bullshit*.'

Ik (AB) ken Hauerwas allereerst van zijn boeken. Toen ik in 2005 na mijn theologiestudie toegelaten werd tot het promotietraject van de Protestantse Theologische Universiteit in Kampen, wilde ik het begrip 'getuigenis' onderzoeken. Wat bedoelen christenen als ze zeggen dat ze geroepen zijn om getuigenis af te leggen van Jezus Christus? Op wat voor manier kan iemand met zijn leven instaan voor de waarheid van het christelijk geloof? Ik ontdekte dat Stanley Hauerwas over deze vragen een boek had geschreven, met de merkwaardige titel *With the Grain of the Universe*. Dat boek kwam centraal te staan in mijn dissertatie. Omdat ik dus op 'Hauerwas' zou gaan promoveren, moest ik ook zo veel mogelijk over hem weten. Ik las *The Hauerwas Reader*, een vuistdik boek dat een bloemlezing geeft van de belangrijkste artikelen en dat nu stukgelezen in mijn boekenkast staat. Bij het lezen van zijn teksten gebeurde er iets dat me nog nooit eerder overkomen was bij het lezen van een theoloog: ik schoot regelmatig in de lach. Natuurlijk wilde ik mijn 'onderzoeksubject' ook in het echt ontmoeten. Toen ik ontdekte dat hij spreker zou zijn op een congres in Rome, trok ik de stoute schoenen aan en ging naar het congres in de hoop dat ik

hem daar wat vragen over mijn onderzoek kon stellen. Ik had hem al snel gespot: er was maar één persoon op sportschoenen, in een versleten spijkerbroek en een erg ruim zittend overhemd. Het enige probleem was dat hij constant in gesprek was: er kwamen steeds nieuwe mensen op hem af om een praatje met hem te maken. Regelmatig hoorde ik zijn uitbundige Texaanse lach, die afkomstig leek uit een cowboyfilm. Toen er even niemand bij hem stond, greep ik mijn kans, ik liep op hem af en vertelde hem dat ik bezig was met een promotieonderzoek over zijn kijk op getuigenis als theologisch begrip. Hij stond mij allerhartelijkst te woord en nam alle tijd voor me om mij te laten vertellen over mijn onderzoek. Hij bevestigde mijn vermoeden dat getuigenis inderdaad een sleutelbegrip in zijn theologie is. En hij zei: 'Ik ben bezig met het schrijven van mijn memoires, als je even mailt met mijn assistent kan zij je het manuscript sturen.' Een week later ontving ik de voorversie van wat een jaar later pas werd uitgegeven als *Hannah's Child*. Voor mijn onderzoek was dat enorm behulpzaam. Nu ik werk als predikant, helpt Hauerwas' theologie mij om te analyseren waarom het voor christenen vandaag de dag zo lastig is om te geloven. Door Hauerwas ben ik gaan begrijpen dat we aan vergetelheid lijden. We zijn vergeten wie we zelf zijn en daarom vinden we het ook zo lastig om te begrijpen hoe de God van de Bijbel kan werken in onze levens. Hauerwas helpt me ook om de hoop niet te verliezen. Wij zijn immers Gods kerk. De God die trouw was aan Israël en aan Jezus heeft ons Nederlandse christenen niet verlaten. Als we ons opnieuw aan God toewijden, zullen we de enorme rijkdom vinden die Hij ons schenkt in de wonderlijke gemeenschap die kerk heet.

In 2016 ontmoetten we hem samen voor het laatst toen hij, op uitnodiging van de Theologische Universiteit Kampen, in gesprek ging met diverse Nederlandse theologen en denkers die door zijn theologie geraakt zijn. De beelden zijn beschikbaar op weetwatjegelooft.nl. Zijn kledingstijl en accent waren ongewijzigd, alleen sprak hij wat trager door de ouderdom. Die ouderdom was ook af

te lezen aan zijn gezicht, zoals zo mooi vastgelegd op de iconische foto van Maarten Boersema. Centraal tijdens die bijeenkomst stond een uitgebreid interview door Hans Schaeffer, waarin de diverse onderwerpen voorbijkwamen die ook in dit boek aan bod zullen komen: de rol van zijn biografie in zijn theologische ontwikkeling, de kritiek op westerse waarden als maakbaarheid en zelfontplooiing en de spiegel die mensen met een beperking de kerk voorhouden. Natuurlijk sprak hij ook over het belang van de geloofspraktijk van geweldloosheid in de lokale christelijke gemeenschap. De kerk is geroepen, zo stelde Hauerwas, om juist in een context waarin abortus en euthanasie staande praktijk zijn, een alternatief te laten zien. Toen hij daarop verder bevraagd werd, zei hij: 'Als de kerk de aankomende honderd jaar zijn kinderen en ouders niet zou vermoorden, zouden we het best goed gedaan hebben.' Immers, zo redeneerde hij, als compassie met mensen leidt tot het doden van mensen, dan is het niet de compassie van Christus. Het is typisch Hauerwas: grote concepten en theologische redeneringen terugbrengen tot een simpele uitspraak die je raakt en aan het denken zet.

Een Amerikaans theoloog

Je kunt Hauerwas' leven en werk alleen goed begrijpen als je bedenkt dat hij theologiseert vanuit de Amerikaanse context. In zekere zin is hij een typisch Amerikaanse theoloog, maar dan wel één die uitermate kritisch is op het project van 'de Verenigde Staten van Amerika'. Voor veel landgenoten, liberalen en conservatieven, is liefde voor Amerika onderdeel van hun identiteit. In New York, in 'the Bible Belt' en in Silicon Valley is men ervan overtuigd dat de VS een uniek land zijn. 'The Land of the Free' waar iedereen die zijn best doet zijn eigen dromen kan verwezenlijken en waar burgers vrij zijn om hun geloof te beleven en vorm te geven zoals ze zelf willen.

Amerikaanse christenen zijn, zeker sinds de tweede helft van de twintigste eeuw, verdeeld in twee groepen: *liberal* en *evangelical*. De eerste groep kenmerkt zich door een progressieve maatschappelijke agenda, legt grote nadruk op individuele vrijheid om geloof vorm te geven en heeft een meer liberale houding in medisch-ethische discussies. Omdat de term ‘liberaal’ bij ons vooral een politieke betekenis heeft, hebben we ervoor gekozen om, naar gelang de context, deze brede groep te duiden als ‘vrijzinnigen’ of als ‘mainstream-protestanten’. Aan de andere kant vind je de groep *evangelicals*, die soms ook aangeduid worden als *fundamentalists*. Deze groep werd in Nederland vooral bekend door hun steun aan Donald Trump als president. *Evangelicals* kenmerken zich in algemene zin door een nadrukkelijk conservatieve houding ten aanzien van maatschappelijke en culturele ontwikkelingen en een meer defensieve houding in de manier waarop ze hun geloof leven en belijden. Het vasthouden aan de waarheid van de Bijbel is hierin een essentieel geloofsartikel. De ook in Nederland bekende *Chicago Statement on Biblical Inerrancy* (1978) en de *Nashville Statement* (2017) komen voort uit deze groep, die wij ‘evangelicalen’ zullen noemen.

Hauerwas wijst erop dat er ook significante overeenkomsten tussen beide groepen zijn. Christenen, of ze nu *liberal* of *evangelical* zijn, behoren tot de meest loyale burgers. Beiden geloven namelijk dat God hun land heeft uitverkoren en dat Hij het Amerikaanse volk leidt. Daarom besluit elke president, ongeacht politieke kleur, toespraken steevast met de woorden ‘God bless America’. Ondanks de inhoudelijke verschillen is er duidelijke overeenkomst tussen de manier waarop vrijzinnige en evangelicale christenen denken. Ze proberen ‘Gods wil’ via staatsmacht uitgevoerd te krijgen. Voor de eerste is Gods wil een meer inclusieve samenleving en democratie een expressie van het heil. Voor de laatste is Gods wil een samenleving waarin abortus uitgebannen is en waarin elke Amerikaan een Bijbel krijgt op de middelbare school. Hauerwas

wil christenen wakker schudden uit hun Amerikaanse droom. Het idee dat de natie door God geleid wordt is zijns inziens afgoderij in de oudtestamentische zin van het woord: men kent goddelijke krachten toe aan iets dat niet goddelijk is. Dat is precies wat Hauerwas doet in zijn brief naar aanleiding van de inauguratie van Trump: hij ontmaskert de vermenging van aanbidding van God en nationalisme als niets anders dan afgoderij. De eerste taak van christenen is echter niet om een betere samenleving te scheppen maar om kerk te zijn, dat wil zeggen een alternatieve publieke gemeenschap (*polity*). De enorme verdeeldheid tussen christenen die republikeins en democratisch stemmen, is gevolg van het feit dat men probeert de eigen agenda via staatsmacht af te dwingen in plaats van de hoop te vestigen op de kerk als getuigende gemeenschap. Terwijl de kerk juist een plek kan zijn waar de idealen van beide groepen verwezenlijkt kunnen worden: vrouwen die ongewenst zwanger zijn worden opgevangen, mensen met beperkingen kunnen volop meedoen, en mensen van verschillende culturele achtergronden worden verwelkomd.

Is Hauerwas dan alleen voor Amerikanen relevant? Als we dat dachten, dan hadden we dit boek niet geschreven. Wij denken dat Hauerwas ook Nederlandse christenen kan helpen om christen te zijn in de eenentwintigste eeuw. Niet alleen in de VS maar ook in Nederland staan politici op die de staatsmacht willen gebruiken om de 'joods-christelijke traditie' te verdedigen tegen vreemde invloeden. Hoewel kerken (en synagogen) zich uitspreken tegen dit misplaatste beroep op hun tradities, kunnen deze politici onder kerkleden op sympathie rekenen. In 2019 werd Thierry Baudet nog hoopvol door een reformatorisch christen aangekondigd met een citaat uit Matteüs 11:3: 'Zijt gij het die komen moest of hebben we een ander te verwachten?' Subtieler ligt het wanneer politiek Den Haag wordt opgeroepen tot het instellen van een ruimer vluchtelingenbeleid met een beroep op christelijke barmhartigheid. Ook zagen we in de afgelopen coronajaren dat 'theorieën'

in onze samenleving een beroep deden op 'geloof'. Zelfverklaarde beschermers en redders van het vrije woord en een vrije samenleving gebruiken deze theorieën om mensen het gevoel te geven dat ze controle kunnen hebben op wat er gaande is. Ze spelen in op het verlangen naar overzicht en zekerheid in een crisistijd.

Hauerwas helpt ons beter te begrijpen wat er in Nederland aan de hand is. Als je kampt met toenemende onzekerheid over je eigen toekomst en die van je kinderen, kun je heimwee krijgen naar vroeger, toen Nederland nog 'gewoon' een christelijk land was. Je kunt bovendien boos zijn, ja woedend, op de lege pragmatiek van het neoliberale beleid dat de pretentie heeft alle problemen op te kunnen lossen, terwijl het gewone mensen in feite steeds moeilijker wordt gemaakt maar grote bedrijven niets in de weg wordt gelegd. Heimwee en woede vormen de giftige mix van begrijpelijke emoties die christenen ontvankelijk maken voor politici die beloven om 'Nederland terug te geven aan de Nederlanders' en de 'waarden van de joods-christelijke traditie in ere te herstellen'. Een terugkerend thema in Hauerwas' ethiek is hoe we om moeten gaan met dit soort gevoelens. Omdat hijzelf een gepassioneerd mens is, kent hij ook de destructieve kracht van emoties. Om te voorkomen dat deze destructieve emoties ons meesleuren, moeten we ons oefenen in de deugden. Als christenen moeten we elkaar onderwijzen in de deugd van waarachtigheid: als we op een waarachtige wijze leren kijken naar het verleden, zullen we inzien dat deze heimwee onterecht is. Ook die woede over het onvermogen van de politiek, hoe terecht ook, kan een destructieve emotie zijn. Hauerwas nodigt ons uit om die woede om te zetten in toewijding aan God en aan zijn kerk. In een wereld van gebroken beloften kan de kerk een plek zijn waar we leren om trouw te zijn aan elkaar en aan God.

Volgens Hauerwas is het geen vloek maar een zegen voor de kerk dat de periode waarin het christelijk geloof de bevoorrechte religie was, voorbij is. Hij duidt die periode aan met het begrip *Christendom*. In tegenstelling tot het Nederlandse woord 'chris-

tendom' dat verwijst naar de christelijke religie in het algemeen, duidt het Engelse begrip *Christendom* specifiek op die periode in de geschiedenis waarin de christelijke religie dominant was. (Om het verschil met het Nederlands te markeren schrijven we het Engelse woord steeds met een hoofdletter.) Hauerwas wordt wel omschreven als een 'post-*Christendom* theoloog'. Hij gelooft dat de kerk vanuit de marge weer kan leren wat het is om kerk zijn.

Leeswijzer

In dit boek vertellen we het verhaal van Stanley Hauerwas als mens en als theoloog. We bieden een kennismaking met zijn leven en werk. Voor de lezers die al eens wat van Hauerwas gelezen hebben, hopen we dat dit boek hen helpt om zijn werk beter te begrijpen. Voor de lezers voor wie dit boek de eerste kennismaking is, hopen we dat het je aanmoedigt om zelf zijn teksten te gaan lezen. De ondertitel luidt 'een theologische biografie'. Wat deze biografie theologisch maakt is natuurlijk in de eerste plaats dat wij als theologen schrijven over een theoloog. Hierbij willen we zijn denken en zijn leven dicht bij elkaar houden. Immers, de theologische overtuigingen en redeneringen waarmee Hauerwas zo bekend is geworden, zijn niet uit de lucht komen vallen, maar zijn zeer verweven met zijn levensverhaal. Ten tweede wil deze ondertitel tot uitdrukking brengen dat we, door het verhaal te vertellen van de mens en de theoloog Stanley Hauerwas, ook willen vertellen over wie de God van Israël en van Jezus Christus is, en hoe deze God werkt in het leven van een *foul-mouthed theologian*. Door te verhalen hoe deze God in dit leven werkt, laten we iets zien van hoe Hij kan werken in het leven van eenieder die Jezus als Heer belijdt.

De opzet van dit boek volgt zijn academische leven in vier fasen: hoofdstuk 2 gaat over zijn jeugd en studiejaren aan Yale University en in hoofdstuk 3 bespreken we zijn eerste jaren als docent aan Augustana en Notre Dame University. Omdat hij bij-

na dertig jaar aan Duke University verbonden is geweest, hebben we deze periode in tweeën verdeeld: hoofdstuk 4 loopt tot 2000 en hoofdstuk 5 vanaf de eeuwwisseling tot nu. In het laatste hoofdstuk geven we een evaluatie van Hauerwas' theologie. In elk hoofdstuk gaan we op dezelfde manier te werk. We beginnen met een biografische paragraaf, vervolgens bespreken we de belangrijkste boeken die in die periode gepubliceerd zijn. Telkens laten we zien hoe Hauerwas' theologische ontwikkeling verbonden is met zijn levensloop. Voor de biografie baseren we ons grotendeels op *Hannah's Child*, het boek waarin Hauerwas zijn eigen levensverhaal vertelt. Om hem wat dichterbij te komen laten we Hauerwas ook regelmatig zelf aan het woord door in de lopende tekst directe citaten uit zijn boeken op te nemen. De boektitels en artikelen waaruit wordt geciteerd hebben wij voor het gemak afgekort. Voor de leesbaarheid en toegankelijkheid hebben we voetnoten achterwege gelaten en het Engels naar het Nederlands vertaald. Daar waar termen 'onvertaalbaar' zijn hebben we ervoor gekozen deze cursief weer te geven.

'EEN WELKOME INLEIDING OP HAUERWAS' LEVEN EN WERK'

STEFAN PAAS

Stanley Hauerwas is een begrip in de theologie. Soms wordt zijn werk geroemd om zijn radicaliteit, tegendraadsheid en profetisch vermogen, dan weer bekritiseerd als tribalistisch, onrealistisch en te weinig samenhangend. Maar is dat het hele verhaal? In dit boek nemen Ariaan Baan en Jan Martijn Abrahamse de lezer mee in het leven en denken van Hauerwas, niet alleen om een vollediger beeld te geven van zijn theologische oeuvre, maar ook om te laten zien wat 'Stanley' drijft als theoloog en als mens.

'HET BOEK HELPT JE OM JE EIGEN GELOOFSGEMEENSCHAP NAAR WAARDE TE SCHATTEN EN JE THEOLOGISCHE POSITIE TE BEPALEN'

SASKIA VAN MEGGELEN

Ariaan Baan is predikant van de protestantse kerk te Scheemda, schreef een proefschrift over Hauerwas en werkte mee aan de Nederlandse vertaling van enkele van zijn boeken.

Jan Martijn Abrahamse is docent systematische theologie en ethiek aan de Christelijke Hogeschool Ede en het Baptisten Seminarium te Amsterdam.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 3803 9 • NUR 700

9 789043 538039